

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин ім.

Б. Д. Гаврилишина

Кафедра: політології й філософії

Курсова робота з «Загальної теорії політики»

на тему:

«Українська національна ідея, її політичний зміст і

мобілізаційний потенціал»

Виконав: студент групи Пол-21

Качуровський Орест

Перевірив: професор

Рудакевич Олег Михайлович

Тернопіль – 2018

Зміст

Вступ

1. Поняття «національна ідея» та його трактування вітчизняними науковцями і політиками.....	6-11
2. Політичний аспект основних складових сучасної української національної ідеї: ідеї нації, ідеї національної держави та національної стратегії.....	12-26
3. Роль української національної ідеї як чинника політичних трансформацій в державі та спільстві.....	27-29
Висновки.....	30-31
Список використаних джерел.....	32-34

Вступ

Актуальність теми зумовлена тим, що національна ідея в сучасному суспільстві посідає одне з найважливіших місць. Адже від того, чи існує і розвивається національна ідея залежить наявність духовної основи нації, її самоідентифікації, стрижня національної ідеології, політичного проекту майбутнього нації. Національна ідея бере безпосередню участь у формуванні національної свідомості шляхом встановлення ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій про місце і роль націоналізму. Крім цього, національна ідея становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості. На утворення держав мала значний вплив національна ідея, оскільки вона є своєрідним джерелом від якого створюються національні програми, політичні ідеї, гасла, національні цінності. Отже, без усвідомлення народом своєї єдності, внутрішнього зв'язку, спільного історичного минулого, своїх традицій, долі й призначення неможливе існування національної ідеї, як ядра національної свідомості. Все це говорить про значну цінність і життєву необхідність вивчення проблеми національної ідеї в Україні.

Об'єктом дослідження виступає українська національна ідея.

Предметом дослідження є українська національна ідея, її політичний зміст і мобілізаційний потенціал.

Метою дослідження є показати роль національної ідеї в формуванні національної української свідомості.

В курсовій роботі буде вирішено такі **завдання**:

1. Проаналізувати поняття національна ідея та його трактування вітчизняними науковцями та політиками.

2. З'ясувати політичний аспект основних складових сучасної української національної ідеї.

3. Дослідити роль української національної ідеї як чинника політичних трансформацій в державі та суспільстві.

1. Поняття національна ідея та його трактування вітчизняними науковцями та політиками.

Поняття національна ідея містить в собі три складові: : ідея нації, ідея національної держави та національна ідея у вузькому сенсі – національна стратегема. Кожна з цих складових розкриває зміст національної ідеї, її взаємозв'язок з політичною сферою діяльності держави й суспільства. Зміст поняття ідеї української нації проявляється у відновленні української етнічної нації та розбудови на її основі етнополітичної нації, яка ідейно, культурно та політично об'єднає український народ. Розуміння ідеї української національної держави висвітлюється в тому що це є ідея формування держави на основі цінностей української етнічної нації та національних меншин, яка виражатиме їх потреби та інтереси, забезпечить суверенітет, безпеку й територіальну цілісність країни. Щодо української національної стратегеми то вона має в собі три важливі пріоритети: перший це об'єднання з європейською цивілізацією, при умові збереження власних культурних цінностей; другий це інтеграцію соціальних стандартів і ціннісних орієнтацій Європейського Союзу; третій пріоритет полягає у формуванні в Україні високогуманної моралі і культури.

Сьогодні українське суспільство та вітчизняний політикум ще не сформулювали чіткого розуміння національної ідеї і це є важливою проблемою для формування стратегії розвитку України. Так, наприклад Президент України П. Порошенко назвав національною ідеєю вступ України в Європейський Союз: «Європа, – наголошував він у травні 2016 р, – це національна ідея, яка панує в серцях українців, яка об'єднує український народ, об'єднує всю нашу країну» [3]. Наприкінці 2017 р. ця ідея була доповнена ідеєю вступу України в НАТО. «Членство в ЄС, як і вступ у НАТО, – підкреслив Президент, – безумовно залишається нашою стратегічною метою» [4]. Проте є розбіжності між політиками у трактуванні

української національної ідеї. Відповідно, колишній член Венеціанської комісії, голова ГО «За демократію через право» М. Ставнійчук у лютому 2018 р., відповідаючи на питання «Хто керує Україною?», висловила так: «Україною керує хаос і абсолютна відсутність забезпечення національної ідеї, національного інтересу, абсолютне небачення, куди ми рухаємось. Не може бути завданням держави вступ у ЄС та НАТО, – підкреслила вона. Це не наша мета як така. У статті 1 Конституції України записано: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Це і є нашою метою, а вступ у ЄС чи НАТО – засоби реалізації мети» [22]. В свою чергу Академія політичних наук на своєму Конгресі 17 листопада 2017 р. розглянула ряд засадничих питань української національної ідеї. У доповіді Президента АПН П. Мироненка зазначалось: «У питанні Національної Ідеї Україна й досі має суцільні експромти і водночас – ніякої нормативістики, ніяких правил, ніяких закономірностей. Що цей симптом означає з точки зору наукової діагностики? Принаймні те, що такий стан справ ставить себе поза наукою...» [11, с. 16]. Необхідно також проаналізувати доповідну записку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України «Концептуальні засади визначення національної ідеї», яка була підготовлена за дорученням Кабінету Міністрів України і опублікована в книзі академіка І. Кураса «Етнополітологія. Перші кроки становлення» (2004 р.). У цьому документі національна ідея визначена як «...суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід’ємною частиною якого є певне уявлення про об’єктивне становище нації, її цінності й проблеми, а також загальнонаціональні цілі та шляхи їхнього досягнення» [6, с. 633]. В цій записці відзначається необхідність створення політичної нації в Україні. Можна сказати, що дана праця змогла сформулювати офіційне поняття про зміст сучасної української ідеї з боку влади, проте деякі питання в цій праці не були належно розглянуті й не знайшли свого відображення. У першу чергу не було ґрунтовно розроблено зміст національної ідеї як наукового поняття. По-друге, не розділено

поняття “ідея нації”, “ідея національної держави” та ідея стратегії національного розвитку – національна стратегема. По-третє, суперечним є заява про необхідність формування в Україні нації політичного типу в західноєвропейському чи американському трактуванні цього поняття, залишаючи без відповіді питання про подальшу долю української етнічної нації, а також важливі риси модерної української спільноти. По-четверте, в значенні національної ідеї на більшу увагу заслуговує ідея української національної держави, пріоритет в реалізації якої недооцінюється вітчизняною етнополітологією та офіційним політичним середовищем. По-п’яте, слід детальніше розібратися з питанням про взаємозв’язок та взаємодію національної та соціальної ідей в процесі творення нації. По-шосте, варто розглянути питання про співвідношення мети, засобів і умов у структурі та динаміці національної ідеї, на що звернула увагу М. Ставнійчук. Зазначені зауваження можна адресувати і основному масиву публікацій, присвячених українській національній ідеї. Особливість ідеї як форми суспільної свідомості полягає в тому, що в ній у правильній єдності перебувають процеси відображення об’єктивної реальності та окреслення практичної мети. Дослідник ролі суспільних ідей у житті сучасних націй М. Розумний визначає суспільну ідею як “результуючий вектор суспільного самоусвідомлення, що виражає ключову проблему суспільного розвитку у вигляді генеральної альтернативи” [20, с. 47].

Слід мати на увазі, що національна ідея як різновид суспільних ідей формується на певній стадії розвитку спільноти і є відповіддю на виклики, які постали перед нею. Як резонно зауважує М. Бубер, зародження національної ідеї настає тоді, «коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв’язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю й призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі». [цит. за: 5, с. 12] Коли ж нація почала формуватися, її провідна верства усвідомлює актуальні проблеми свого становлення та визначає шляхи їх розв’язання. На основі сказаного

зміст поняття «національна ідея» можна визначити як ідею формування, утвердження та розвитку народу як нації – вищої стадії цивілізаційного розвитку етнополітичної спільноти – в якій розкрито актуальні проблеми національного розвитку та шляхи їх вирішення. Основними функціями національної ідеї є світоглядно-ідеологічна, ідентифікаційна, консолідаційна, прогностична та мобілізаційна.

Оскільки національна ідея виражає інтереси певної спільноти, її зміст для кожного народу буде своєрідним. Соціальні страти, національна еліта, її сегменти, усвідомлюючи свої потреби та проблеми, будуть формувати власні суб'єктивні визначення змісту національної ідеї. Тому одне із головних завдань провідної верстви завжди полягатиме у виробленні консолідованої формули національної ідеї на основі досягнення реально існуючих потреб суспільного розвитку.

Слід розрізнити широке і вузьке трактування поняття національна ідея. Широке розуміння національної ідеї включає три відносно самостійні, але тісно взаємопов'язані компоненти: *ідея нації, ідея національної держави та національна ідея у вузькому сенсі – національна стратегема*. Твердження про трикомпонентну структуру національної ідеї та її обґрунтування знайшло відображення у ряді публікацій, у т. ч. в статті «Національна ідея» в енциклопедичному виданні «Новітня політична лексика» (Львів, 2015) [19, с. 244–245].

Оскільки в структурі національних потреб існують потреби-цілі, потреби-засоби та потреби-умови, то в змісті національної ідеї також важливо розрізнити її відповідні складові: національну ідею-мету, національну ідею-засіб та національну ідею-умову. Два останні компоненти підпорядковані першій, відіграючи допоміжну роль.

Кожен із названих структурних компонентів національної ідеї – ідея нації, ідея національної держави та стратегема нації – в свою чергу включає ряд ідей (субідей), які розкривають її зміст, шляхи та етапи втілення, виступають ідеями-засобами та ідеями-умовами.

Для розкриття змісту національної ідеї важливе значення мають передусім такі категорії, як національна потреба та інтерес, національні та загальнолюдські цінності, національний ідеал, національна безпека, національна місія, національна стратегія, національна ідентичність. Крім того, для всебічного осмислення феномену національної ідеї важливо виявити пізнавальний потенціал ще й таких понять як ментальність нації, національний характер, національна свідомість та самосвідомість, національні ідеологія, національна гідність, національна гордість, національний патріотизм, національний суверенітет, імідж нації та ін. М. Михальченко, наприклад, звертає увагу на те, що підґрунтям національної ідеї, крім національного інтересу, є національна мрія, яка глибоко вкорінена у характері народу, що формувалася століттями [12, с. 3–4]. На відміну від національної ідеї, як раціональної форми суспільної свідомості, національна мрія, як і міфологія нації, утопії, національний характер відноситься до «сутнісних форм національного несвідомого» (І. Кресіна) [7, с. 237]. Національна мрія трансформується в національну ідею, коли суспільство усвідомлює потреби та інтереси нації, проблеми їх практичного втілення та виробляє дорожню карту реалізації мрії.

Національна ідея відіграє особливо важливу роль у системі національної політичної культури. Її формування та реалізація обумовлюють трансформацію змісту всіх політико-культурних форм нації. Вона детермінує оновлення змісту національних цінностей та ідеалів, принципів і форм політичного життя, традицій, міфів, стереотипів мислення і поведінки, символів. З'ясування впливу національної ідеї на зміст і функціонування соціетальних форм національної політичної культури є важливим завданням і способом дослідження політико-культурної сфери нації [18, с. 270].

Потрібно також сказати, що національна ідея є тим на чому тримається національна ідеологія. Всі інші ідеї які проявляються у національній ідеології існують лише для того, щоб розвинути національну ідею і привести її до практичного втілення. Державні нації користуються національною ідеєю для побудови держави та створюють на її основі засади офіційного світосприйняття, яке є фундаментом для розроблення

курсу державного управління всіма сферами життя суспільства. Отож, як відмітив О. Гринів, – «намагання деідеологізувати державотворення на конституційному рівні не дало належних наслідків, бо ідеологічна невизначеність загострила ідеологічне протиборство» [2, с. 4]. На це вказується у статті 5 Конституції України: «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». Суть полягає не в затвердженні ідеології певної партії, котра прийшла до влади, на державному рівні як загальнодержавної, але ціль в тому щоб політики разом з громадським суспільством осмислили стан нації на теперішньому рівні розвитку та першочергові потреби країни для життя, після чого розробили ідейні засади життєдіяльності держави.

При формуванні ідеології національно-державного будівництва, варто поглянути на ідеологію політичних партій правого спрямування у відношенні до мудрого, поступового та влучного застосування національної ідеї у формуванні своєї ідеології та програмних засад. Цей метод можуть також використати й інші політичні партії. Це дасть змогу не лише спланувати україноцентричну політичну ідеологію в межах кордонів ліберальної, соціалістичної, консервативної та інших доктрин і відповідно сформулювати умови для успішного розвитку інтегрованої ідеології, яка життєво потрібна сьгоднішній Україні.

2. Політичний аспект основних складових сучасної української національної ідеї: ідеї нації, ідеї національної держави та національної стратегіми.

Стратегіма (дав.-гр. *στρατήγημα* — «військова хитрість») — певна ідея, абстракція стратегії поведінки, що має призвести до успіху. Хоч початково стратегіми розроблялися як військові хитрощі, але внаслідок абстрактності та загальності їх можна використовувати в більшості сфер життя хоч звісно конкретні кроки для їх реалізації будуть різні.

Наприклад здавна відомим тактичним прийомом є так звана «коса атака» коли один з ворожих флангів атакується переважаючими силами в той час як більша частина війська лише стримує ворога. Подібний тактичний прийом можна сформулювати в абстрактну ідею, стратагему — якщо не переважаєш ворога в усьому, то слід переважати (створити перевагу) хоч би в чомусь (на певній ділянці). [23]

По відношенню до національного питання стратегема використовується для визначення головних пріоритетів, настанов щодо розвитку і функціонування суспільства. Після визначення цілей подальшого розвитку розробляється можливість, на основі цих цілей, забезпечення багатого й щасливого життя громадян держави.

Загалом варто зазначити що слабкими аспектами впровадження національної ідеї в Україні за словами М. Недюха: «можна вважати відсутність належного діалогу держави і суспільства, громадян країни і влади..., несформованість політичних ідеологій та, зокрема, відсутність правової ідеології як складової правової системи та засобу формування правової свідомості» [14, с. 9].

Для визначення об'єкта і предмета національної стратегеми необхідно вжити такі поняття як «етносоціальний організм» і «етнополітичний організм» (ЕСО та ЕПО). Етносоціальний організм включає в себе такі складові як етнікос (сукупність осіб однієї етнічної приналежності, що не залежить від їхнього територіального розміщення, він по суті формує етнічну культуру і самосвідомість етнічної спільноти), також враховує всі інші сфери життя етносу. Однак етнополітичний організм – це значно ширше поняття, яке окрім етносоціального організму головного етносу, включає етносоціальний організм національних меншини, які функціонують в межах держави.

Значить, ідея нації відноситься до національної спільноти, а ідея національної держави до держави, тоді ідея національної стратегеми описує напрям конкретного розвитку українського етнополітичного організму, включаючи його державність.

Найважливішими цілями щодо стратегії національного розвитку України на сьогоднішній день повинні стати формування системного, добре організованого, згуртованого та цілеспрямованого суспільства, котре буде мати можливість знаходити найкращі шляхи для рішення насутих проблем які виникають сьогодні перед українським народом; планування майбутніх пріоритетів розвитку та зміцнення України для побудови ефективної національної держави, спроможної реалізувати стратегічний задум країни; реалізовувати в майбутньому продумані соціально-економічні, науково-технічні та інші програми; знищення залишків комуністичної ідеології в свідомості людей й інтеграція в культурний та політично-правовий простір західноєвропейської цивілізації.

Варто звернути увагу що під час вивчення національної ідеї важливу роль відіграє соціально-економічна ідея протягом історичного буття українців. Влучно про це говорить А. Колодій, – «прагнення до соціальної справедливості, велика питома вага соціально-економічних цінностей, як характерні риси української національної свідомості, позначились і на перебігу козацьких війн, і на поразці Мазепи, і на долі УНР» [8, с. 69]. Українські політичні партії після програшу в українській національно-визвольній революції 1917–1920 рр., внесли в свої програми важливі соціальні блоки, які велику увагу виділяли економічним основам трансформацій у суспільстві, зростанню рівня життя народу, соціальному захисту населення, соціальній справедливості, а також соціальному народовладдю.

Політична ситуація в українському суспільстві вказує, що навіть із територій України, у яких сформувався значний рівень національної свідомості та самоусвідомлення серед населення себе як українців, люди різного суспільного рівня залишають ідею про бажану суверенну українську державу, щоб мати спромогтися прогодувати власну сім'ю, мати можливість дати якісну освіту дітям, не дозволити нікому впливати на свій бізнес і успішно здійснити визначені мрії. Це дуже непростий шлях, бо доводиться покидати власне близьке середовище проживання, будинки, рідну

країну, могили рідних батьків. І навіть незрозуміло, як випадуть карти й вистелиться їх дорога в інших країнах, чи зможуть вони привикнути до чужого менталітету і вижити в щільному конкурентному середовищі серед представників інших народів та національностей. Аналізуючи факти, можна зробити висновок, що соціальна ідея виступає суттєвою складовою національної ідеї й усіх її складових частин, у тому числі і національної стратегії. Зрозуміло, те що національна держава змушена враховувати не тільки демократичний аспект при своїй функціональній діяльності, але й правовий, крім цього важливе значення посідає соціальний, економічний та духовний та ін. для комплексного і ефективного розвитку суспільства на засадах справедливості.

Розглянемо докладніше значення ідеї нації в складовій національній ідеї.

Ідея нації показує значення питання національного усвідомлення серед населення України, види його існування й зародження у свідомості українців і спрямування на впровадження у суспільне життя заделегідь спланованих проектів будівництва національної держави. Коли нація створена, займається певною діяльністю на благо держави і ще й розвивається згідно національним інтересам, саме тоді ідея нації відображає зміну основних рис цього феномену, його актуальні потреби і бажання. Кожне нове покоління, обдумуючи буття нації, вкладає певні деталі в її фундамент і конструкцію, підкріплюючи й зміцнюючи становище суспільства. Реалізація в життя спільноти ідеї нації передбачає також розроблення цілей і теорій, пов'язаних із національною самоідентифікацією. У цьому заключається важлива роль цієї ідеї – проявляти себе як спосіб колективного самоусвідомлення цілісності та забезпечення системної єдності національної спільноти.

Важливість асоціювання всього народу з всією Україною є першочерговим завданням для формування нації, оскільки переважання етнічної або регіональної

самосвідомості призводить до неспроможності народу працювати спільно для всієї держави.

Відповідно для народу також є важливо визначити якою має бути модель національної спільноти. Моделі національної спільноти існують такі: етнічна, політична або змішана – етнополітична.

На даний момент не простежується цілісне розуміння щодо пріоритетів впровадження в життя України певної з вище перелічених моделей національної спільноти. Це питання висвітлюється у передвиборних змаганнях українських партій щодо розуміння ролі етнонаціональної тематики при розвитку українського народу і українського етносу[18].

У першу чергу, політичні партії відрізняються одна від одної вже у процесі визначення мети і характеру етнонаціональної політики: деякі вважають що необхідно зберегти і законсервувати соціалістичні засоби і методи комунізації, а також інтенсивної й безперервної, масової русифікації українців, другі звертають увагу на здійснення активної етнополітики, котра повинна сприяти відродженню української нації й утворенню на її фундаменті української модерної спільноти.

Також, політичним партіям України присутнє занадто заідеологізоване трактування змісту нації та націє-генези. Ліві висвітлюють національну проблему неважливою і показують своє явне проросійське бачення України в складі Російської Федерації, таке їхнє мислення є небезпечним для формування української національної держави. Центристські сили, думаючи в напрямку й дусі класичного лібералізму, національне встановлюють тільки як політичне й публічне, а етнічне приєднують до приватного життя. Праві сили, у свою чергу притримуються консервативної ідеології та націоналізму й виступають за етнічну модель української нації. Тоді як, крайні праві українські партії поступово впроваджують радикальні методи затвердження України для українців. Правоцентристи також мають свої власні погляди на цю проблему , вони

схиляються до поєднання основ лібералізму та консерватизму в етнонаціональній політиці, виступають завзятими фанатами змішаної – етнополітичної моделі нації.

Можна сказати, що в розумінні суті і змісту поняття нація серед українців простежується стандартний, традиційний концептуальний дуалізм. Деякі політичні партії без критики прийняли західну методику «політичної нації», інші політичні сили не можуть позбутися тільки вузького етнічного трактування поняття національної спільноти. Тому в подальшому необхідне вдосконалення етнополітики яка потребує нової змішаної концепції нації, котра дасть можливість розробити політичну стратегію і тактику на обґрунтованих підставах, з яких виключені застарілі ідеологічні підходи.

Оцінюючи різні концепції та теорії нації вітчизняних і зарубіжних дослідників, найбільш кращою для впровадження і України є так звана «етнополітична концепція нації», яка влучно поєднує ідеї етнічної, політичної та інших теорій нації [18]. Основні пункти, які розкривають головну ознаку нації та показують її різновиди, мають таку суть.

За своїм змістом люба нація є етно-політичною спільнотою, отже в ній чітко вживається етнічний та політичний засоби самоорганізації соціуму. У цьому якраз і посідає суть «національного принципу», як головної закономірності генези та розвитку національних спільнот. З другої сторони, «національний принцип» – це важлива основа діяльності суб'єктів етнополітичного процесу з утворення та модернізації нації.

Розподіл націй на політичні й етнічні є досить умовний. Неправильне розуміння цього факту породжує перекохані ідеологічні й програмні пункти в директивах державних інституцій і документах партій. По правді кажучи, більша частина національних спільнот є гібридними, тобто змішаними націями – політико-етнічними, або ж етно-політичними. Це напряму заключається у відповідності до того, який критерій самоорганізації мав перевагу під час їх генези – етнічний або політичний, і як ці аспекти впливають один на одного у період і умовах вже створеної нації.

Відповідно на різних етапах національної генези держава і суспільство мають можливість звертати увагу більше по зміцненню політичного або етнічного (етнокультурного) елементу життєвої діяльності нації загалом. В періодах ж, коли титульна (переважаюча) нація слабка й розділена лініями кордонів історичного, політичного, ментального, культурного характеру або соціального, так як це має місце в новоствореній українській державі, на головний план виходить стратегія політичного, тобто за допомогою влади і держави забезпечення єдності соціуму. Проте, це зовсім не вказує, що суспільство та його головна верства можуть просто ігнорувати культурно-творчий процес, що пов'язаний з формуванням спільних традицій, цінностей, ідеалів та інших пріоритетів в усіх сферах суспільного життя. У будь якому випадку і за жодних обставин влада не змушена призводити до заморожування деформованого стану титульного етносу, в особливому випадку, коли він зміг проявити національні риси. Таку етнічну націю потрібно відновлювати (відроджувати) і на її фундаменті утворювати гібридний, тобто змішаний етнополітичний тип національної спільноти. Якраз в цьому, заключається весь зміст процесу формування української сучасної нації.

У модерному українському середовищі в експериментальних умовах відбувається поєднання функціонування й розвиток української етнічної нації, яка тільки відроджується, та української політичної нації, котра розпочала створюватися вже опісля затвердження незалежної держави. Проблеми об'єднання українського суспільства говорять про те, що політична нація на даний час є далека до завершеного і самостійного стану. Сьогодні етнополітика владних органів має затверджуватися у тому, щоб влаштувати відповідні умови як для формування та життя обох різновидів нації, для того щоб попередити їх можливі потенційні конфлікти, окрім цього щоб забезпечити їх конвергенцію, а також їх природне поєднання в подальшому.

Раніше вказано, що науковці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, звертаючи увагу на то, що "...право української нації на безперешкодний

культурний та політичний розвиток, яке попіралося в часи, коли Україна була позбавлена національної незалежності, може прийти в суперечність з правами і свободами людей, що не є етнічними українцями”, зробили висновок, що найкращим компромісом для сучасної України є напрям на формування і встановлення політичної нації [6, с. 639]. Доказом для цього вони думають що є “європейське поняття політичної нації”, котре «означає однакову і рівноправну інтеграцію всіх етнічних груп до політичного процесу, оскільки сувереном держави в демократичному суспільстві є нація як народ, як множина всіх громадян» [5, с. 640]. Тому, політологи визначають, – «залишається особистою справою громадянина України його етнічне походження, світоглядні, культурні й політичні симпатії і антипатії» [6, с. 640–641].

Варто згадати, що поняття про те, що етнічне самоусвідомлення етнічність, – це «особиста справа громадянина», – є одним із головних основ ліберальної ідеології. Проте неоліберали (точніше, сьогоднішні ліберали) на даний момент самі критично відносяться до цього методу організації національної спільноти. Таким чином, відомий канадський етносоціолог В. Кимлічка стверджує, що «етнокультурна нейтральність» є фікцією, котра попуаліризується лібералами і політиками західних демократичних країн. «Справді, – зазначає він, – заява, що ліберально-демократичні держави (або «громадянські нації») етнокультурно нейтральні, є очевидною неправдою як в історичному, так і в концептуальному планах. Релігійна модель, із її строгим розмежуванням церкви й держави, є цілковито хибною, якщо йдеться про відносини між ліберально-демократичною державою та етнокультурними групами» [9, с. 24]. Державне і національне життя у високорозвинених країнах показує, що створення і діяльність єдиної національної спільноти неможливе без визнання за однією з мов пріоритетної ролі. Використання державної мови є обов'язкове для отримання громадянства, працевлаштування, служби в армії та ін діяльності. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, надано перевагу англійській мові. «Це не було ні ненавмисним, ні випадковим побічним результатом – однозначною ціллю урядових

рішень було встановлення такої мовної гегемонії. Усі ці рішення схвалювали з наміром сприяти інтеграції у культуру, яку я називаю «соціетальною культурою» («societal culture»)» [9, с. 26].

Соціетальну культуру канадський учений трактує як культуру, що знаходиться на певній місцевості і базується на спільній мові, що вживається в широкому колі соціальних інститутів, охоплюючи всі сфери людської діяльності: соціальну, освітню, релігійну, рекреаційну, економічну та ін. «Я називаю цю культуру соціетальною, – зазначає В. Кимлічка, – аби підкреслити, що вона охоплює швидше спільну мову та соціальні інститути, ніж спільні релігійні вірування, сімейні традиції й особистий стиль життя» [9, с. 26]. Кимлічка складає висновок: “якщо ми прагнемо зрозуміти природу побудови сучасної держави (в тому числі нації), нам потрібна зовсім інша, більш вузька концепція культури, у центрі якої – спільна мова та соціетальні інститути” [9, с. 27].

В Україні, на мій погляд, потрібно впровадити концепцію розбудови політичної нації на фундаменті створення соціетальної культури, котра в даному розі передбачає необхідність використання жителями країни української мови як державної у функціонуванні загальнонаціональних інститутів політичного, економічного, правового, соціального, освітнього та іншого типу. Відповідно в Україні потрібно зробити нове законодавство по використанню державної мови в суспільних інституціях і в ніякому випадку не відкидати положень Закону України «Про освіту», який зазначає про навчання громадян у навчальних закладах державною мовою. Однак, необхідно подбати про захист і використання мов національних меншин в інституціях, котрі утворені ними.

Затвердження соціетальної культури потрібно розглядати лише як перший крок на шляху до формування політичної національної культури, а потім і етнополітичної націй. Зрозуміло, що продумана національна культура повинна містити об'єднуючі політичні і правові ідеї, повагу до державних символів та національної ідеї, цінності та

орієнтації, єдині традиції та історичну пам'ять. Тому тут можна бути згідним з думкою В. Горбатенка про те, що «націоналізація колективної свідомості» є «першою складовою життєздатності національної ідеї» [1, с 38].

Ідея національної держави може передувати реалізації ідеї нації, через те що головна боротьба за впровадження конкретної ідеї нації відбувається конкретно у сфері владних відносин. Звичайно можливі ситуації, коли до влади дорвуться сили, котрі навмисно гальмуватимуть матеріалізацію моделі національної спільноти. Це яскраво проявилось за президенства проросійськи зорієнтованих політиків – Л. Кучми та В. Януковича. Проте варто зазначити, що Конституція України не в змозі прямо чітко визначити Україну як національну державу. Це стало компромісом між колишніми комуністами, тобто прихильниками «руського мира» у Верховній Раді України та національно-патріотичними силами при прийнятті Конституції української держави. Науковці України, звертаючи увагу на цей аспект, не спішать прикладати зусиль для аналізу ні відповідної політологічної категорії, ні реальних завдань пов'язаних із цим.

Історична та політична науки 1648 р. вважають роком народження системи сучасних національних держав у Європі, у цьому році укладення Вестфальського мирного договору визначило пріоритет принципів національного державного суверенітету та рівноправності держав у міжнародних відносинах.

Варто сказати, що українці саме в середині ХУІІ ст. почали займатися самостійно політичним життям на своїй етнічній території під керівництвом Богдана Хмельницького. Потрібно наголосити, що українська національна державність постала внаслідок такого демократичного акту, як національно-визвольна війна проти іноземного панування; тоді політична влада утвердилася у формі республіки; у свою чергу козацька держава створила процес українського конституціоналізму, випереджаючи політико-правову діяльність багатьох інших європейських держав; також українська державність ранньонові доби існування національної держави

зазнала поразки в протистоянні з російським імперським авторитаризмом і національна держава просто була зруйнована в умовах недемократичного імперського політичного режиму.

Ідея нації та національної держави тісно взаємопов'язані з ідеями народної демократії та суверенітету. Про ці умови зазначає В. Старосольський, пов'язуючи появу націй з «народженням політичної новочасної демократії. З внутрішньою необхідністю, – підкреслював він, – мусів суспільно-політичний рух, що відбувався під кличем боротьби за народну суверенність, викликати явище назване нацією» [24, с. 73].

Нові нації різняться від старих якраз тим, що суверенітетом у них розпоряджаються не окремі групи, чи класи людей (воєначальники, церковні ієрархи, монархи, дворяни), а народні маси [16, с.142]. З цього виходить важливий висновок: зменшення впливу демократії або її втрата в сучасних державах (наприклад, прихід до влади олігархів чи мафіозних груп диктаторів) спричиняє суттєву деформацію і навіть знищення сучасної нації та національної держави. Тоді народ має можливість і привід до повстання, на відродження свого справедливого права на участь в управлінні суспільними справами, на демократію, отже і на статус національної спільноти.

Ще однією важливою підставою для осмислення змісту і сутті національних держав є розуміння необхідності співвідношення ідеї національної держави з ідеєю правової держави. В сучасній політології та правознавстві до сих пір суперечливим стоїть питання, чи була ідея національної держави продовженням ідеї правової держави, її доповненням, чи повною принциповою протилежністю. Таким чином, звертаючи безпосередню увагу на творчий й політичний розвиток видатного німецького філософа Й. Г. Фіхте, котрий на початку був активним фанатиком правової держави, проте опісля загарбницьких воєн Наполеона з позиції її критики постановив себе борцем за консолідовану німецьку державу та ідеологом німецького націоналізму, можна сказати, що ідея національної держави є протилежною відносно правової

держави. Однак проблема щодо співвідношення цих типів держав та відповідних ідей є достатньо складною і нестійкою.

Ліберально-правова теорія держави заснована на розумінні, що її утворення є результатом договору на добровільних демократичних засадах між самостійними, незалежними один від одного індивідами, котрі мають рівні формально-юридичні права. Сучасний індивідуалізм призвичаїв лібералів до моделі держави, котру можна вважати не тільки індивідуалістичною (тобто індивідуальною для кожної особи) та правовою, а й космополітичною: це спричинило те що держава і людство уявляються як одне ціле, яке складається з громадян, незважаючи на їхню національну приналежність, об'єднаних спільними для всіх рівними свободами та правовими нормами.

Однак появляється питання чи є ліберально-правова держава “ідеальною державою”, про яку часто зазначали античні філософи і чи проявляє вона повністю значення державного інституту? Проблема в тім, що приватні інтереси та індивідуальні свободи й права не спроможні переконливо розповісти про формування спільноти і ніяк не можуть звільнити індивіда від обов'язку захищати країну свого народження і проживання. Тут у силу вступають спільні інтереси, колективний принцип, який спричиняє ідею національної держави, в якій сувереном виступає народ.

Через те що приватні інтереси можуть не співпадати з загальними, в особливому випадку, коли вони спеціально перебільшуються, саме через це і у реальній ситуації ідея правової держави може не вживатися з ідеєю національної держави. Якщо ж спостерігається серйозний конфлікт між особою і державою, ліберальними та національно-демократичними силами, потрібно віднайти причину в неврахуванні або перебільшенні приватних чи загальних (національних) інтересів, їх оптимального співвідношення. Проте коли переважає бажання політичних сил узгодити інтереси особи та спільноти в рамках національного та міжнародного права, можна беззаперечно наголосити про наближення суспільства до ідеалу національної держави.

Для розуміння специфіки національних держав необхідно також мати на увазі і те що їх кордони можуть не співпадати з етнічними кордонами одного етносу. За своїм характером вони швидше за все мають стиль держави міні-цивілізацій, тобто на їх території проживає ряд етнічних груп (як корінних, так і прийшлих), які мають спроможність володіти спільним ментальним і культурним ядром. Головною фундаментальною основою такого ядра є цінності, символи однієї з етнічних груп, традиції, здебільшого переважаючого титульного етносу.

Національна держава є характерна централізованою владою як в умовах унітарності, так і федерації. Важливу місію у механізмі державних органів виконує вищий представницький орган – національний парламент, який проявляє й систематизує інтереси всіх етнічних, соціальних та інших груп, крім цього інтереси нації загалом. Таке ж завдання забезпечує виконання Конституція, яка реалізує ідеологічні, світоглядні та нормативно-ціннісні основи держави і суспільства. Перевага правової ідеології, котру виносить на показ Основний Закон держави – підкреслює М. Недюха, – «полягає у її монізмі, обумовленості нормою права відповідно до загальнонаціональних інтересів, що, власне, докорінно відрізняє правову ідеологію від політичної ідеології з її плюралізмом та неминучим протистоянням ідей, поглядів, партійно-політичних уподобань і пріоритетів» [14, с. 16].

Поняття «національна держава» не означає те ж саме що поняття «етнічна держава» та «держава-нація». Поняття «держава-нація» схоже за значенням до поняття «етнічна держава». В еталоні воно мало б трактуватися так, що одна нація має одну державу. Розглядаючи порівняння цих понять між собою, авторитетний британський етносоціолог Ен. Д. Сміт, говорить: «Я віддаю перевагу терміну «національна держава» («national state»), а не «держава-нація» («nation state»). В останньому випадку радше йдеться про те, що країна має якусь домінуючу націю і що існує легітимуюча ідеологія націоналізму, яка лежить в основі держави» [15, с. 27]. Таких моноетнічних держав у світі лише 10 відсотків. Термін «національна держава» висвітлює набагато

більшу кількість етнополітичних систем, які характеризуються тим, що: державний соціум є помітно поліетнічний і при цьому, не всі національні групи є повністю інтегровані в культуру титульної нації яка є переважаючою культурою. «Навіть у Франції, – вказує британець Ентоні Сміт, яку можна вважати еталоном (серед національних держав) у багатьох відношеннях, є такі національні спільноти, як британці, ельзасці, баски, що не визнають себе французами. Не всі вони повністю асимільовані» [15, с. 27].

Перелік пунктів Конституції України дають можливість стверджувати, що новітня українська держава є державою національною. Перш за все, у Преамбулі Конституції України чітко вказується, що Основний Закон держави затверджено, «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення». Також потрібно вказати, що державною мовою в Україні є українська мова (стаття 10). Важливо знати і те що державними символами України є символи української нації. [10]

Не беручи до уваги всі згадані конституційні положення, багато політиків і науковців виражають сумнів у характеристиці України як повноцінної держави національного типу, через те, що за задекларованою національною формою не має належного змісту. Сама національна форма сучасної держави Україна інколи стає об'єктом відверто проросійських ідей деяких політичних сил (затвердити проекти нових державних символів, тому що існуючі, вважають вони, є націоналістичними; бажання і спроби утвердити дві державні мови – українську й російську; наголошення і стійке наполягання на створенні політичної нації, для котрої етнічне, тобто українське, належить до сфери особистого життя і не повинно впливати на політичні процеси та ін).

Конституційне затвердження в державі українських національних ознак сталося в умовах сильної політичної боротьби серед українськими та радянськими й

проросійськими політичними силами, і тільки компроміс про голосування за питання про державні символи України і надання Криму власне прав автономної республіки дозволив зробити законними українські національні символи які стали державні. Конституційний процес у 1996 р. та політичні події сьогодення призводять до появи висновку, що загальноукраїнська національна свідомість у пострадянській державі, яка довгий час знаходилась у владі Росії, ще не сформувалася у повній мірі. Досі взаємодіють, борячись між собою, російська та українська національні свідомості, їх ідеологічні системи. Ця змагальна діяльність деколи заходить за межі конституційних принципів і набуває ознак позаконституційної, неформальної, тобто породжує явище “дуалістичної”, або ж “напівконституційної” держави.

Отож, українська держава має поступово перетворитися і розвинути з простого уламка радянської імперії в цілісну, єдину національну державу. Важливо також розуміти і осмислити процеси, що проходять у сфері національно-державного будівництва. Нова українська держава має такі характерні статуси:

а) по-перше, це держава етнічної нації, а саме української, без життя і функціонування якої сама по собі держава не могла бути утворена;

б) по-друге, це держава української політичної нації, яка розпочала своє утворення і зміцнення, держава всіх етнічних груп, що проживають в Україні, тобто це загальнонародна держава. І якщо хтось має стійке заперечення, що Україна – не являється національною державою, можна тоді його запитати: «Чому визнається доказ того, що в Україні розвивається політична нація, проте не має погодження з тим, що країна даної нації є національною державою?»;

в) по-третє, у майбутньому – це буде держава сучасної української етнополітичної нації, котра буде сформована в результаті асоціації, поєднання етнічної та політичної українських націй [21,17].

3. Роль української національної ідеї як чинника політичних трансформацій в державі та суспільстві.

Українська національна ідея — національна ідея українців, яка відображає головні національні інтереси і задає оптимальний напрям розвитку країни, як у сьогоденні, так і на майбутнє. Через існування національних інтересів в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, відповідно національна ідея може існувати в складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в субформах — ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна тощо. [13]

Поняття «національної ідеї» виникло у XVIII — XIX ст. спочатку у формі гегелівського абсолютизму для кожного народу, або всенародні гасла, наприклад: «Прав, Британіє, морями», «православ'я, самодержавство, народність», та ін. На їх створення по впливали національні психологія, спосіб життя в минулому, традиції, звичаї.

Унітарна політика за часів існування Київської Русі, яка існувала лише 120—150 років, пізніше розсипалась на удільну систему. Потім національний характер давньоруського етносу вмщував у собі протистояння автономістично-самодостатнього егоїзму (наприклад фраза «моя хата скраю») і централістичної тенденції, керівниками котрої після того як помер Богдан Хмельницький в Україні стали поляки, москалі і представники Оттоманської і Австро-Угорської імперій. Тому в усвідомленні українців керівна влада довгий час була суто чужа та ворожа. Дивлячись на національні національний характер, традицій, умови існування недержавного етносу зрозумілі стають і сенс, і особливості української мети. Головним у цій меті були матеріальне благополуччя і нейтралізація негативного впливу влади також родина й любов до України.

У XIX ст. фундамент для ідейного створення постановив Тарас Григорович Шевченко, який є беззаперечним «батьком» національного відродження для українців.

Він сам не створив програмної статті, або навіть брошури, так як це зробили ідеологи, однак він зміг своїми творами впровадити основу для політичної ідеології, потрібно зазначити, що поміткою його національної ідеї вважається твір «І мертвим, і живим, і ненародженим...». Протягом свого непростого життя Тарас Григорович Шевченко був одним з членів осередку українського просвітництва, котрим вважалось Кирило-Мефодіївське товариство, також одним із членів якого був і Микола Костомаров, він написав чудову книгу «Книги буття українського народу». Важливим, проте суперечливим теоретиком української національної ідеї, вважається Михайло Драгоманов, серед спілок найбільший вплив мало Братство тарасівців, з якого зокрема проводили свою діяльність зокрема Микола Вороний та Микола Міхновський, автор «Самостійної України».

Два роки війни з імперіями і їхніми утвореннями за незалежність і водночас сутички між різними політичними силами стала фундаментом й причиною утворення національної української ідеї на практичних засадах, а не лише у теорії. Конструктивним з'єднанням української мети і різних видів національної ідеї для українців становили роботи Петра Федуна, Юрія Липи, Дмитра Донцова, Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського, Миколи Сціборського тощо.

Найбільше уваги привернула до себе українська національна ідея у часи отримання Незалежності Україною, тоді держава повинна була в короткі періоди знайти нові пріоритети розвитку, зроби свій власний вибір у європейському і світовому політичному просторі, а українці визначитися не лише в громадянстві, крім того й у економічних, культурних та політичних, орієнтирах. Знищення минулих головних цілей і пріоритетів призвело до фундаментальних змін в ідеології держави і нації.

Новітні українські діячі яка займаються розвитком у культурній і політичній сфері сьогодні разом з громадянами творять і просувають у життя українську національну ідею вже на даний історичний момент. В майбутньому саме розвиток і повне впровадження на практиці української національної ідеї як чинника політичних

трансформацій в державі та суспільстві стане запорукою довготривалого й стабільного розвитку української національної держави з титульною нацією українців при владі і з перевагою пріоритетів української нації у суспільному житті народу.

Висновки

Отже, національна ідея має важливе значення для формування й розвитку нації. Роль дослідження національної ідеї неможливо переоцінити особливо для сучасного українського суспільства, котре проживає без чітко встановленої національної ідеї. Національна ідея виступає як платформа для формування цінностей нації, ідеалів, культури, утворює систему уявлень за допомогою якої встановлюється національна свідомість та ідеологія нації. Також, національна ідея є основою для розроблення стратегії й тактики розвитку суспільства у майбутньому, значно впливає на соціально-політичні та інші процеси суспільного життя нації.

Відповідно є поділ національної ідеї на широке і вузьке значення. Якщо аналізувати широко то національна ідея поділяється на три головні компоненти: ідея нації, ідея національної держави, а також національна стратегема (у вузькому розумінні). У вузькому розумінні національна стратегема проявляється як історична мета народу, яка створює першочергові, надважливі цілі розвитку суспільства. Якщо говорити про ідею нації то це є потреба в утвердженні народу як нації, тобто переважання загальнонаціональних інтересів над частковими цілями окремих груп осіб, що проводяться тільки в певних межах і не шкодять інтересам нації. Щодо ідеї національної держави то треба зазначити що це формування й затвердження суверенітету нації, створення національної держави для нації, котра відстоювала б загальнонаціональні пріоритети розвитку суспільства.

Роль української національної ідеї як чинника політичних трансформацій в державі та суспільстві можна відмітити у відновленні української етнічної нації та

розбудові на її фундаменті етнополітичної нації, яка ідейно, культурно та політично об'єднає український народ. Також є необхідність у комплектуванні української національної держави, мається на увазі формування держави на основі цілей української етнічної нації та національних меншин, яка виражатиме їх бажання й забезпечить суверенітет, безпеку та територіальну цілісність країни.

Важливим результатом успіху впровадження української національної ідеї повинен бути піднятий рівень життя народу, наявність задоволення від того що ти є українцем і належиш до української нації та зростання впливу України на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Горбатенко В. П. Політико-правові аспекти національної ідеї / В. П. Горбатенко // Соціально-політичні процеси. – 2018. – № 1. – С. 37–44.
2. Гринів О. Українська національна ідея як проблема науки / О. Гринів // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 9. – С. 4–8.
3. День Європи: Порошенко назвав національну ідею України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozorevatel.com/ukr/politics/17058-den-evropy-poroshenko-nazvav-nationalnu-ideyu-ukrainy-videofakt.htm>
4. Заявление Порошенко о перспективах Украины в ЕС и НАТО в 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/92EA~1/AppData/Local/Temp/7GJLO5A.6htm>.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст моногр. / О. Забужко. – К., 1993. – 126 с.
6. Концептуальні засади визначення національної ідеї: Доповідна записка ІПіЕНД НАН України, підготовлена за дорученням Кабінету Міністрів України. //

Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас. – К.: Генеза, 2004. – С. 633– 647.

7.Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітичний аналіз): моногр. / І. Кресіна. – К.: Вища шк., 1998. – 392 с.

8. Колодій А. Національний вимір суспільного буття : моногр. / А. Колодій. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.

9.Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка [пер. з англ. Р. Ткачук; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. І. Лизогуб]. – Харків: Центр освітн. ініціатив, 2001. – 176 с.

10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України

28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

11.Мироненко П. В. Ідеологія як стратегія формування державної політики / П. М. Мироненко // Соціально-політичні процеси. – С. 11–18.

12.Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія / М. Михальченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6. – С. 3–13.

13.Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах / Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне: зб. статей. — К., 2005. — С. 9-35

14.Недюха М. П. Державотворчий потенціал української національної ідеї «Україна – демократична країна рівних можливостей етнокультурних спільнот» М. П. Недюха // Мультикультуралізм як політико-правове явище: виклики глобалізованого світу – К.: ТОВ «Арт-технологія», 2016. – С. 7–17.

15. Підвалини націй. Ентоні Д. Сміт про минуле й сучасне націоналізму; спілкувався Б. Цюпін // Український тиждень. – 2012. – № 6. – С. 26–28.

16. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації : моногр. / О. М. Рудакевич. – Тернопіль : В-во ТНЕУ “Економічна думка”, 2009. – 292 с.

17. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр./ О. М. Рудакевич. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 352 с.

18. Рудакевич О. М. Роль етнонаціональної тематики у передвиборних змаганнях українських партій (досвід 2012 р.) / О. М. Рудакевич // Гілея: Науковий вісник. Зб. наук. праць. – 2013. – № 72 (5). – С. 851–856.

19. Рудакевич О. Національна ідея / О. Рудакевич // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / За заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів: «Новий світ – 2000», 2015. – С. 244–245.

20. Розумний М. Ідея і нація в інформаційну епоху : моногр. / М. Розумний. – Харків: Майдан, 2006. – 360 с.

21. Рудакевич О. М. Три складові національної ідеї та їх актуальний зміст для України: стаття / Рудакевич О. М. – Київ : Академія політичних наук, 2018. – 145 с. – (журнал «Суспільно-політичні процеси» Випуск 2(9)-2018)

22. Ставнічук М. Україною керує хаос і відсутність забезпечення національної ідеї [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://tsn.ua/video-novini/ukrainou-kerue-haos-i-vidsutnict-zabezpechenny-nacionalnoi-idei-stavniychuk.html>

23. Стратегема // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D0%B0>

24. Старосольський А. Теорія нації / Передмова І. Кресіної. / В. Старосольський. – Нью-Йорк : Наук. т-во ім. Т. Шевченка; К. : Вища школа, 1998. – 153 с.